

Yunus ZEYREK
POSOF'UN ÇİZGİLERİ
Coğrafya - Tarih - Kültür
Ankara 2004

**BU KİTABIN MEVCUDU BULUNMAKTADIR.
İSTEME ADRESİ:**

**P. K. 24
MALTEPE-ANKARA**

Tel. 0506 468 62 45
zeyrek.y@gmail.com

Fiyatı (posta ücreti dahil):15 TL
(Birden fazla taleplerde indirim yapılır)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
A. POSOF'UN COĞRAFYA ÇİZGİLERİ	11
I. Yeri ve sınırları	11
II. Fizikî coğrafya	11
1. Dağlar	12
2. Akarsular ve göller	12
3. İklim	12
4. Bitki örtüsü ve ürünler	15
III. Ekonomik coğrafya	18
1. Geçim kaynakları: Tarım ve hayvancılık	18
2. Yer altı kaynakları	20
3. Ulaşım	20
IV. Beşerî coğrafya	22
1. Nüfus	22
2. Eğitim	28
3. Turizm	30

B. POSOF'UN TARİH ÇİZGİLERİ	31
I. Giriş	31
II. Eski çağlar	31
III. İslâm çağı	36
IV. <u>K</u> ôl Zaferi ve Selçuklular	39
V. Kıpçaklar	40
1. Caksu Atabekleri Hükûmeti	45
2. Atabek ülkesine akınlar	48
VI. Osmanlı fetihleri	51
VII. Çıldır/Ahıska Eyâleti	60
VIII. Rusların Kafkasya'ya gelişi ve Türk-Rus Mücadelesi	79
1. 1828 Osmanlı-Rus Savaşı	80
2. 1853 Kırım Harbi	86
3. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)	88
4. Rus idaresinde hayat	92
IX. Birinci Dünya Savaşı	96
X. Ruslardan sonra Gürcüler ve Ermeniler	102
XI. Mondros Mütarekesi	106
XII. Cenubîgarbî Kafkas Hükûmeti	107
XIII. Cenubîgarbî Kafkas Hükûmeti'nden Kurtuluş'a	110
1. Gürcü işgali	111
2. Bir defterin söyledikleri	114
3. İstanbul basınından: Cenubîgarbî Kafkasya- Âmâl ve Metâlîbi	124
4. Al bayrak altında	129
C. KÜLTÜR-EDEBİYAT ve FOLKLOR	147
I. Posof'un halkiyat çizgileri	147
1. Posof halkının etnik kökü	147
2. Kişi adları ve lâkaplar	150
3. Yerleşim birimleri ve yer adları	155
4. Çevre-coğrafya adları	173
5. Maddî kültür	175
a. Tarım	176
b. Hayvancılık	176
c. Ev	178
ç. Mutfak ve yiyecekler	180
d. Zanaat	182
6. Sosyal hayat	184
a. Aile	184
b. Akrabalık	186
c. Eğlence	187
ç. Oyun ve çalgılar	188
d. Yayla	189
e. Yas	191
f. Din ve inançlar	191
g. Dualar	195
h. Beddualar	196

1. Takvim ve ölçüler	198
II. Posof ağzı	200
III. Halk kültürü	210
a. Maniler	210
b. Tekerlemeler	212
c. Türküler	214
ç. Yalanlar	215
d. Fıkralar	218
IV. Saz ve söz ustaları	221
1. Hüdayî	224
2. Fakirî	225
3. Feryadî	228
4. Süreyya	230
5. Sâkıb	231
6. Farkî	231
7. Sıdkî	232
8. Mazlûmî	234
9. Noksanî	237
10. Hüseyin	238
11. Güftarî	239
12. Eşref Hoca	240
13. Mahsunî	241
14. Mahsun	244
15. İlhakî	246
16. Mahzunî	247
17. Zülâlî	250
18. Altunî	253
19. Sıdkî	254
20. Cevherî	255
21. Hakikî	256
22. Müdamî	258
23. İkrâmî	263
24. Altunoğlu	264
25. Zarrafî	265
26. Ummanî	266
27. Selâhattin Çiftçi	267
28. Yunus	268
29. Baki	272
30. Huzeyfe	274
EKLER:	
I. Bir Sempozyum Üzerine Notlar/ <i>Y. Zeyrek</i>	277
II. Posof ve Hamşioğlu Ailesi/ <i>Y. Zeyrek</i>	287
III. Kırzioğlu'nun Posof Hatıraları/ <i>Y. Zeyrek</i>	292
IV. Âşık Zülâlî'nin Bir Mektubu	301
V. Âşık Müdamî'nin Bir Mektubu	303
VI. Poshov Köyleri Destanı/ <i>Hanaklı Mahzunî</i>	305
VII. Poshov Destanı/ <i>Karşlı Tüccarî</i>	308
TARİH KRONOLOJİSİ	310
KAYNAKLAR	314
DİZİN	319

ÖNSÖZ

Posof, benim doğduğum, çocukluğumun ilk çağını yaşadığım ve hiçbir zaman bağımı koparmadığım vatanımdır.

Türkiye coğrafyasının en kuzeydoğu köşesinde yer alan bu güzel vatan parçasının bir dağ köyünde dünyaya geldim. Hayat şartları, küçük yaşlarda okumak üzere memleketimden ayrılmama sebep oldu. Böylece vatan kavramını da erken yaşlarda öğrenmiş oldum. Vatan mefhumunu, hissetmek ve anlamak, vatan sevgisinin de başlangıcıdır.

Bende Posof sevgisi böyle başladı. Memleket araştırmalarımın temelinde bu sevgi var. Ulaştığım her yeni bilgi, bana heyecan veriyordu. Meslekî ve ilmî saham da elverişli olunca, Posof'la ilgili ciddî araştırmaların bilimsel bir anlayışla ortaya konulması ihtiyacını hissettim. Bu ihtiyacın, hemşehrilerim tarafından da hissedildiğini öğrenince çalışmalarımı bir kitaba yönelttim. Zira bazı meraklılar tarafından hazırlanan kitaplar, faydadan hâli olmasa da ihtiyaca cevap vermekten hayli uzaktı. Bunu hisseden Posoflu aydınlar, beni teşvik ettiler.

Posof'la ilgili ilk ciddî araştırmam, ünlü âşıklarımızdan biri olan Zülâlî'yle ilgilidir. Onun çok güçlü bir halk şâiri olmasına rağmen edebî literatürde hak ettiği yeri alamamış olması, beni üzüyor ve ne yapmam gerektiği üzerinde düşündürüyordu. 1978 yılında başladığım Posoflu Âşık Zülâlî adlı çalışmamı altı senede bitirdim. Bu çalışma, 1988 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlandı. Daha sonra ele geçen zengin malzeme, Zülâlî'yle ilgili ikinci ve hacimli bir kitaba dönüştü: Posoflu Zülâlî.

Bu arada Ahıska ve Acaristan gibi Posof'un da içinde bulunduğu geniş coğrafya üzerinde çalıştım. Bu çalışmaların ürünü olan kitaplarımı, okuyucunun yakından bildiğini zannediyorum.

Şimdi, *Güneybatı Kafkasya* olarak da düşünülebilen Kuzeydoğu Anadolu'nun Ahıska kapısında yer alan Posof'la ilgili araştırma ve incelemelerimizi, kaynaklar ışığında, bilimsel bir çerçevede okuyucuya sunuyoruz.

Bu çalışma, şüphesiz arzu ettiğimiz genişliğe sahip değildir. Esasen biz böyle bir amaca yönelmedik. Bu kitapla, daha geniş çalışma yapmanın yolunu açmayı amaçladık. Bunu başardığımızı inanıyoruz. Zira bu kitap, aynı vadede yapılabilecek daha geniş çalışmalara temel olacaktır.

Bu kitabın hazırlanma sebeplerinden biri de, nerede yaşarsa yaşasın, Posoflunun mensubiyet duygusunun kuvvetlenmesine yardımcı olmaktır. “*Ağaç, dibinden su içer.*” atasözümüzde ifadesini bulan bu duygu, köksüzlüğün vahametini de veciz bir şekilde ortaya koymaktadır. Ne yazık ki, yakın tarih, insanımızın köklerinden kopmasına şahit olmuştur. 1967 yılında Posof'a gelen halk edebiyatı araştırmacısı bir bilim adamının bazı gözlemleri özetle şöyledir:

“Müdamî'ye bir halk kahvesinde ve Öğretmenler Birliği Lokalinde hikâye anlattırdım. Öğretmenler Birliği Lokaline 47 kişi gelmişti. Bunların çoğu, ilçelerine kadar gelen tanınmış profesörlerin ne yapacağını merak ettikleri için gelmişti. Hikâye ve hikâyeciyle pek ilgili görünmediler. Halk kahvesinde ilgiyle dinlenen hikâyeler, burada hiçbir ilgi yaratmadı. Müdamî ne ettiyse dinleyicilerle yakın bir ilişki kuramadı. Bunun için elinden gelen her şeyi yaptı. Ama, söyledikleri, aydınları ilgilendirmiyor, onları ne sevindiriyor, ne üzüyordu. Onlar, bu halk kültürünün alıcısı değillerdi. Müdamî, daha hikâyenin giriş türkülerini söylerken, dinleyen aydınlar arasında yer yer konuşmalar başladı, gürültüler oldu. Biraz sonra üç beş kişi salonu bıraktı çıktı. Buna üzülen Müdamî, hikâyeyi yarıda keserek, “Eğer âşıkın meclisini bırakıp çıkacaksan, ona bir güzel sopa çek, daha iyi!” gibi sitemlerde bulundu. Ama etkisi

olmadı. Müdamî de hikâyesini kısaltarak, daha süssüz, daha sanatsız anlatarak karşılık verdi.”¹

Burada anlatılanları okuyucu yorumlayacaktır. Biz bu kitapta Posof’un coğrafî, tarihî ve kültürel durumunu ele aldık. Bu üst başlıklar altında birçok alt başlık kullandık. Bu başlıkların altını, ayrıntıda kaybolmadan yazmaya gayret ettik.

Posoflu olmanın avantajı yanında, bu coğrafya üzerinde yaptığımız önceki çalışmalardan da yararlandık. Bunları yaparken elden geldiğince yazılı kaynaklara başvurduk. Başta Rus kaynakları olmak üzere yabancı kaynaklardan da faydalandık.

“*Tarihi yapan, fakat yazmayan bir mille*” olduğumuz söylenir. Bu teşhis, bizce de doğrudur. Posof’la ilgili yüz yıl önceki bilgileri yerli kaynaklardan bulmak imkânsız gibidir. Ama nedense 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’nın ardından bölgeye gelen Rus bilginleri, Posof’la ilgili geniş etütler hazırlamışlardır. Bunlardan da gerektiği kadar yararlandık.² Kitap karıştırılınca, okuyucu bunu anlayacaktır. Yalnız, Acara, Şavşat ve Posof’la ilgili çalışmalar yapan P. Uvarova’nın 1891 yılında çıkan etüdünü göremedik. Arkeolog Kont A. S. Uvarov’un karısı olan Praskovya Sergeyevna Uvarova (1840-1924), Kafkasya’ya dokuz defa gelmiş ve *Kafkas Seyahati Notları*’nı kaleme almıştır.

Çalışmalarımızı kaleme alırken, birtakım dil ve imlâ problemiyle karşılaştık. Bilhassa yer adları ve folklor konularında, Posof’ta kullanılan seslerin, bugünkü alfabemizde bulunmaması, bizi başka bir metot kullanmaya yöneltti: Halk ağzındaki sözlerde, *k*, *h* seslerinden biriyle karşılanamayacak olan *ç* sesiyle telaffuz edilen gırtlak *h*’sini *h* harfiyle karşıladık. Kapalı *e* sesini *é* şeklinde kullandık. Yine Latin alfabemizdeki *k* sesiyle karşılanan *ç* sesine, fazla karışıklık olur düşüncesiyle dokunmamakla birlikte birkaç özel isim ve mahallî kelimedede bu sesi *k* ile gösterdik: *Kol*, *Kér*; *kuymah*, *kinali*... Bunun gibi *Cancah*, *Kolishal*, *Sinsetip*, *Petoban* gibi isimlerde de görülen birkaç ses var ki, ne alfabemizde var, ne de transkripsiyon alfabesinde... Bunları da okuyucuya bıraktık.

Kitabın son bölümünü oluşturan *Saz ve Söz Ustaları* başlığı altında, Posof’un övünç kaynağı olan âşıklarımızı bulacaksınız. Burada âşıklar ve çağdaş şairler hakkında kısa fakat ciddî biyografilerle şiirlerinden örnekler verdik. Ellinin üzerinde şiirin yer aldığı bu bölüm, aynı zamanda küçük bir antoloji özelliğine sahiptir.

Kitabı kaleme alırken faydalandığımız yazma ve basma eserlerin kısa künyelerini dipnotlarda, tam künyelerini de Genel Kaynaklar bölümünde verdik. Bu kaynakların dışında faydalandığımız daha birçok yazılı veya şifahî kaynaklar var ki, teferruattan sayılarak zikredilmemiştir. Arşiv ve istatistikî bilgiler de bu cümledendir.

Âlim Hocam Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, kitabımı gözden geçirdi. Bu zahmetinden dolayı kendilerine şükranlarımı arz ederim.

Bu kitap, Kültür Bakanlığı Kültür-Sanat ve Bilim Tarihi Yayın Danışma Kurulunun 27.09.2002 tarihli toplantısında kabul edilmiş ve olumlu bilim raporu almıştır. Basılmasına karar verildiği hâlde ödenek işinin uzaması sebebiyle tarafımızdan geri çekilmiştir.

Posof’u, hem Posoflulara hem de bilim âlemine tanıtma amacı güden bu kitap, konusundaki boşluğu doldurma amacını gerçekleştirirse ne mutlu.

Ankara, 15 Nisan 2004

Yunus ZEYREK

1 İlhan Başgöz, *Folklor Yazıları*, s. 51-52.

2 Rusça kaynakların tercümesinde, yardımını gördüğüm O. Uravelli’ye teşekkür ederim.